

Володимир КЛАПЧУК

РОЗВИТОК КУРОРТНОЇ СПРАВИ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ– ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТОЛІТТЯ)*

Санаторно-курортна справа у Галичині була започаткована ще наприкінці ХVІ ст., однак до кінця ХІХ ст. вона не набула масового характеру через низький рівень сфери послуг, незадовільний стан доріг, низький рівень культури обслуговуючого персоналу. З часом у місцевостях з мінеральними водами спритні підприємці та лихварі будували водолікарні, невеликі літні будинки санаторного типу й здавали їх за певну оплату. Потужного розвитку курортна справа набула в останній чверті ХІХ – першій третині ХХ ст. У Галичині в 1930-х роках існувало багато кліматичних і бальнеологічних курортів, які входили до переліку найкращих у Польщі.

Ключові слова: курорт, мінеральні води, санаторій, Галичина.

Перші згадки про курорти Галичини знаходимо в документах ХVІ–ХVІІІ ст., однак найбільший розквіт бальнеології припав на міжвоєнний період, коли щороку у Карпати приїжджало біля 350 тис. відпочиваючих та біля 1 млн туристів. Це свідчило про те, що Карпати концентрували на своїх теренах майже половину відпочинкової міграції Польщі і тим самим були найважливішим туристичним і оздоровчим регіоном держави. Сезонні виїзди на відпочинок відігравали значну господарську, соціальну і культурологічну роль¹.

На особливу увагу заслуговував оздоровчий і туристичний промисел, оскільки вивільняв нішу у зайнятості населення, створював нові робочі місця, яких було надто мало у Галичині. Однаковою мірою турист, що перебував в окремих місцевостях, як і відпочиваючий на селі, а також курортник, що лікувався у оздоровниці, витрачали значні кошти за найрізноманітніші послуги. Це було побічним заробітком для сільського населення або підставою для розвитку туристичної галузі. Коли, з однієї сторони, склалася б ситуація перенаселення, неможливість утримування землі й її обробітку, а, з другої сторони, наявні досконалі природні умови гір і зростаючий попит приїжджих, то стає зрозумілим – рекреаційний потенціал мав велике значення для загального господарського життя Карпат².

* Текст подано в авторській редакції.

¹ Leszczycki S. Współczesne zagadnienia turystyki // Komunikaty Studium Turystyki / S. Leszczycki. – Kraków, 1937. – Z. 3. – 6 s.

² Mianowski H. Znaczenie gospodarcze ruchu turystyczno-uzdrowiskowego w Polsce / H. Mianowski. – Kraków: Wyd. Izby Przem. Handl., 1934. – Wyd. 2. – S. 1–77; Korczyński L. Przyrodzone źródła sił i zdrowia ziemi krakowskiej / L. Korczyński. – Kraków: Wyd. Pol. Tow. Balneologicznego, 1931. – 208 s.; Leszczycki S. Podhale jako region uzdrowiskowy / S. Leszczycki // Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki. – Kraków, 1937. – T. 1. – S. 49–96.

Оздоровчий рух концентрувався переважно в існуючих селищах, подібно, як сільське заселення рухалося долинами рік з півночі на південь, вглиб гір. Натомість, туристичний рух тримався, перш за все, хребтів і вершин, особливо уздовж головної смуги Карпат.

Урядовим статутом від 15 липня 1925 р. № 79 та Розпорядженням міністерства фінансів Польщі від 8 серпня 1925 р. № 82 запроваджено тарифи на ведення рекреаційно-оздоровчої діяльності³. Так, пансіонати поділялися на три категорії (загалом у господарстві Польщі виділялося 8 категорій, з яких перша була найдорожчою): перша – понад 50 покоїв; друга – 12–50 покоїв; третя – 2–12 покоїв. Купелеві заклади поділялися на такі категорії: друга – лазні з окремими кабінками чи лазні з понад 20 ваннами; третя – загальні лазні з кількістю ванн до 20. Визначалися і конкретні ціни для ведення діяльності кожної з цих категорій: підприємці першої категорії повинні були сплатити за отримання промислових свідоцтв на право займатися таким видом діяльності 6 тис., другої – 4 тис., третьої – 2 тис. зол.

На особливу увагу заслуговували джерела мінеральної води. Їх багатство на теренах Карпат (понад 500) було обумовлене особливостями геологічної будови регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Типи родовищ мінеральних вод Карпат

Тип і характер родовища	Воеводства				Разом
	Шльєське	Краківське	Львівське	Станиславівське	
Експлуатаційне	3	19	11	11	44
Розвідане і досліджене	3	6	7	–	16
Розвідане	8	9	12	7	36
Недосліджене	28	105	121	158	412
Разом	42	139	151	176	508
Кислі	1	29	8	9	47
Соляні	21	34	86	132	273
Сірчані	7	46	37	23	113
Залізисті	8	7	6	7	28
Інші	5	16	11	4	36
Невизначені	–	7	3	1	11
Разом	42	139	151	176	508

Окремої уваги заслуговувало Станиславівське воеводство, де було розвідано 176 мінеральних джерел. Однак, із загального числа лише 44 джерела експлуатувалися, а 81 % – були на той час недостатньо вивчені. Лише 8,7 % із загального числа джерел були в експлуатації. Таким чином, на увагу заслуговувало дослідження мінеральних

³ Informator o kategorjach i cenach (patentów) świadectw przemysłowych wedle nowej ustawy dla każdego przedsiębiorstwa we wszystkich miejscowościach / [zestawili K. Wątorski i E. Lityński]. – Warszawa; Lwów: Nakładem Spółki wydawniczej, 1926. – S. 16, 17, 32.

джерел, насамперед проведення біологічних і хімічних аналізів. Джерела, які б представляли інтерес для бальнеології, слід було відкрити для доступу приїжджаючих. Повне використання мінеральних джерел можна було досягти через їх постійну експлуатацію в бюветах і ваннах. Експлуатація була можливою завдяки вливанню приватного, самоврядного чи державного капіталу, який зміг би утримувати на висоті відповідне водолікувальне підприємство⁴.

У Польщі в 1930-х рр. діяло 6 державних, 15 громадських, 6 комерційних, 23 малих приватних, 7 кліматичних громадських курортів, а також 38 купальних і кліматичних комерційних станцій⁵. Разом було 95 оздоровниць, з яких у Галичині – 65 або 71 %. Це ще сильніше підкреслювало значення оздоровчо-туристичних об'єктів в економіці гірського регіону. Там знаходилися заклади державного значення: два курорти – Криниця й Буркут; 8 приватних курортів – Рабка, Свошовиці, Щавниця, Жегістів, Івоніч, Риманів, Трускавець, Моршин; 4 комерційні курорти – Кростенко, Мушина, Північна, Висова; 3 кліматичні станції – Яремче, Закопане, Ворохта; 21 малий приватний курорт, а також 24 кліматичних комерційних станцій (табл. 2).

Таблиця 2

Оздоровниці Галичини і Карпат

№ п/п	Оздоровниця	Категорія	Відвідуваність щорічна, осіб	Тип родовища	Лікувальне пристосування
Оздоровниці					
<i>Шльське воєводство</i>					
1	Устронь	III	4	Залізисте	Ванни
<i>Краківське воєводство</i>					
2	Бохня	IV	1	Соляне	Ванни
3	Латошин	IV	1	Соляне	Ванни
4	Вапенне	IV	1	Сірчане	Ванни
5	Висова	III	2	Вуглекисле	Бювет, ванни
6	Підгір'я	IV	1	Сірчане	Ванни
7	Свошовиці	II	3	Сірчане	Ванни
8	Велічка	IV	1	Соляне	Ванни
9	Щава	IV	1	Вуглекисле	Бювет
10	Ящурівка	II	4	Гідротермальне	Басейн
11	Кростенко	III	3	Вуглекисле	Бювет
12	Рабка	II	7	Соляне	Бювет, ванни
13	Щавниця	II	5	Вуглекисле	Бювет, ванни
14	Криниця	I	8	Вуглекисле	Бювет, ванни

⁴ Szostak E. Klucz znaków dla szczegółowych map turystycznych / E. Szostak, T. Wilgat // Komunikaty Studium Turyzmu. – Kraków, 1958. – № 7. – S. 24–28.

⁵ Детальніше див.: Клапчук В. Туризм та курортне господарство Галичини / В. Клапчук. – Івано-Франківськ; Фоліант, 2012. – С. 11.

15	Ломниця	IV	2	Вуглекисле	Бювет
16	Мушина	III	4	Вуглекисле	Бювет, ванни
17	Північна	III	3	Вуглекисле	Бювет, ванни
18	Жегістів	II	4	Вуглекисле	Бювет, ванни
19	Тиліч	IV	1	Вуглекисле	Бювет
<i>Львівське воєводство</i>					
20	Івоніч	II	5	Соляне	Бювет, ванни
21	Риманів	II	4	Соляне	Бювет, ванни
22	Бжозів	IV	1	Соляне	Ванни
23	Трускавець	II	7	Соляне, вуглекисле	Бювет, ванни
24	Доброміль	IV	1	Соляне	Ванни
25	Матків	IV	1	Вуглекисле	Бювет
<i>Станіславівське воєводство</i>					
26	Підлюте	IV	2	Сірчане	Ванни
27	Косів	III	2	Соляне	Бювет, ванни
28	Буркут	I	1	Вуглекисле	Бювет
29	Деятин-Яремче	II	4	Соляне	Ванни
30	Моршин	II	5	Гідротермальне, соляне	Бювет, ванни
31	Зелем'янка	III	2	Соляне	Ванни
32	Болахів	IV	1	Соляне	Ванни
33	Ланчин	IV	1	Соляне	Ванни
34	Олесів	IV	1	Вуглекисле	?
35	Пістинь	IV	1	Соляне	Ванни
Кліматичні станції					
<i>Шльське воєводство</i>					
1	Вісла	III	6		
2	Бистра	III	2		
<i>Краківське воєводство</i>					
3	Завоя	III	3		
4	Щирк	III	5		
5	Суша	III	1		
6	Ритро	III	3		
7	Райча	III	3		
8	Поронін	III	4		
9	Мур'ясіхле	III	3		
10	Маків	III	3		
11	Костелисько	III	3		
12	Чорштин	III	3		
13	Буковина	III	4		
14	Білий Дунаєць	III	2		
15	Бистра	III	3		

16	Закопане	II	8		
<i>Станиславівське воєводство</i>					
17	Косів	III	3		
18	Кути	III	3		
19	Сколе	III	4		
20	Славське	III	2		
21	Тухля	III	2		
22	Гребенів	III	4		
23	Ворохта	II	5		
24	Яремче	II	5		

Примітки:

Категорії оздоровниць: I – державні; II – приватні громадські; III – комерційні; IV – малі приватні.

Відвідуваність щорічна: 1 – до 500 осіб; 2 – 500–1000; 3 – 1000–2500; 4 – 2500–5000; 5 – 5000–10000; 6 – 10000–15000; 7 – 15000–30000; 8 – понад 30000 осіб.

У Польщі в міжвоєнний період було зареєстровано 956 відпочинкових місцевостей, з яких у карпатському регіоні – 477 або 49,9 %. Разом оздоровниць і дач у Галичині було 555 або 51,8 % їх загального числа у Польщі.

Всі курортні місцевості з економічного погляду можна було поділити на дві групи: 1) місцевості, в яких туристично-оздоровча галузь складала основну статтю доходу (оздоровниці і великі дачі); 2) місцевості, в яких обслуговування рекреантів складало лише побічний заробіток населення (малі курорти).

Переважна частина дач і курортів мали значні недоліки у технічних засобах. У міжвоєнний період були зроблені серйозні інвестиції, але всупереч великим зусиллям, не всі водолікувальниці справилися з завданням пристосувати їх до зростаючого потоку приїжджжих; лише небагато з них відповідало рівню курортів європейського класу. Вкладений капітал повільно давав користь, тому певні намагання у плані повернення відпочиваючих повинні були робити самі водолікувальні заклади. Щоб і надалі здійснити розвиток оздоровниць і усунути недоліки в технічному забезпеченні закладів, необхідною була державна допомога через створення особливого довгострокового низьковідсоткового кредиту для оздоровниць. Саме цими питаннями відала Спілка польських оздоровниць⁶.

Відпочинкові місцевості були об'єднані в трьох воєводських спілках: Спілці літницьких повітів і гмін Краківського воєводства, Міжкомунальній спілці дач і оздоровниць Станиславівського воєводства “Карпати Східні”, Спілці туристичного літництва “Бещади” повітів і гмін Львівського воєводства, які проводили колективну пропаганду, мали інформагентства, освітні проекти, технічне забезпечення, а також багато інших напрямів роботи, пов'язаної з розвитком туризму⁷. Організація діяльності оздоровниць і дач була поставлена у краї на відповідний рівень.

⁶ Wiśniewski S. Potrzeby inwestycyjne polskich uzdrowisk / S. Wiśniewski // Turyzm Polski. – Kraków, 1958. – R. 1. – № 5. – S. 75–78.

⁷ Instrukcja dla samorządowych komisji letniskowo-turystycznych. – Warszawa: Wyd. Związku Powiatów R. P., 1936. – S. 2–47.

54,4 % (338 тис. осіб) загальної кількості відпочиваючих у Польщі приходилося на Галичину та околиці. Приїжджими відвідувалися 555 населених пунктів краю, розкиданих по 38 карпатських і судетських повітах. Кількість відпочиваючих розподілялася по Галичині нерівномірно. Найбільше відвідуваними були повіти: Новий Тарг, Цішин, Живець, Дрогобич, Стрий, Надвірна, в яких щорічне число приїжджих було понад 15 тис. осіб або 5 % загальної кількості. Новотарзький повіт концентрував щороку понад 95 тис. осіб (28 %), а разом з Судетським – 146 тис. осіб (43 %).

Динаміка відвідування залежала від характеру місцевості. Так, на курорти припадало 151 тис. курортників, на кліматичні станції – 116 тис., на дачі – 91 тис. осіб. Незважаючи, що було 57 курортів, проте вони концентрували 38,7 % всієї кількості відпочивальників; на 24 кліматичні станції припадало 54,5 % загального числа; натомисть, на 477 дач – лише 27 %. Ця статистика доводить велике господарське значення оздоровниць, які концентрували разом 75 % всієї чисельності відвідувачів.

У окремих воєводствах відсотки курортників і туристів укладалися неоднаково. У Станиславівському воєводстві туристи склали 41 %, в інших воєводствах – доходили до 50 %. Внаслідок цього вплив капіталу розкладався також нерівномірно. У Шлезькому воєводстві відпочиваючі концентрувалися головним чином на кліматичних станціях (57 %). Крім того, два курорти збирали більше приїжджих, ніж 17 дач. У Краківському – чисельність розкладалася рівномірно серед курортів, кліматичних станцій і дач. У Львівському – головним чином відвідувалися курорти, натомисть у Станиславівському, як згадано вище, більшу роль відігравали дачі і кліматичні станції. Зі збільшенням кількості відпочиваючих відбувся й вплив капіталу, з якого 42 % – від місцевого населення та 58 % – від приїжджих з інших частин Польщі. Головний вплив відпочиваючих – з центральних, західних і південних воєводств Польщі; найзаможніші рекреанти – з Варшави, Шлезька, Лодзя, Кракова, Познані і Кельця.

Сфера впливу Шлезьких оздоровниць найвища, місцеві курортники склали більше половини приїжджих. Значна була участь курортників з Варшави, Кракова, Кельців і Лодзі. Участь курортників з північних і східних воєводств була мінімальною. Сфера впливу Краківських оздоровниць мала найбільшу географію, місцеві курортники склали лише 28,5 %⁸. Головний вплив був з західних, центральних і південних воєводств. Значний відсоток поставляла Варшава, Шлезьк, Кельця, Львів, Лодзь і Познань. З північно-східних регіонів вплив був незначним (нижче середнього), натомисть з інших частин Польщі відповідав середньому для Карпат.

Сфера впливу львівських оздоровниць – жителі воєводства, які склали 37,9 %⁹. Сильний вплив був з Варшави, Кракова, Станиславова, слабкіший – з Познані, Лодзя й Шлезька. Сильніший вплив зафіксовано зі східних і північно-східних воєводств, натомисть з центральних воєводств відсоток приїжджих нижчий від середнього. Сфера

⁸ Chortibik T. Ruch uzdrawiskowo-letniskowy w województwie krakowskim / T. Chortibik // Komunikaty Studium Turyzmu. – Kraków, 1938. – № 6. – S. 1–11; Leszczycki S. Znaczenie gospodarcze ruchu uzdrawiskowo-turystycznego na Śląsku / S. Leszczycki. – Katowice: Wyd. Instytutu śląskiego, 1937. – S. 25–30.

⁹ Woyciechowski K. Województwo lwowskie jako teren letniskowy / K. Woyciechowski // Samorząd. – Warszawa, 1958. – R. 20. – № 2. – S. 26–28.

впливу Станиславівських оздоровниць ще більш місцева¹⁰. Місцеві жителі, правда, склали тільки 20,7 %, але з сусіднього Львівського воєводства приїжджали 31,5 % курортників, що разом складало більше половини всіх приїжджих (52,2 %). Сильний вплив спостерігався з Варшавського і Тернопільського воєводств. Більший від середнього відзначено відсоток зі східних, натомість виключно низьким був відсоток приїжджих із західних воєводств Польщі. Сфера впливу була результатом діяльності оздоровниць – пропаганда, комунікаційна політика, програма атракцій тощо.

Якщо припустити, що залежно від характеру місцевості турист чи курортник під час перебування витрачав від 100 до 500 зол. (Закопане, Криниця, Моршин і т.д.), то можна розцінювати, що загальний вплив приїжджих до карпатських місцевостей приносив щороку доходу біля 66 млн зол., з яких на окремі воєводства припадало: Шльське – 4695 тис. зол., Краківське – 42767 тис., Львівське – 10199 тис., Станиславівська – 8575 тис. зол. З цієї суми від оздоровниць отримано біля 80 %, на будинки відпочинку (дачі) випадало лише 20 %. Якщо ж врахувати, що в оздоровницях 1/4 загальних доходів становили продукти харчування, вироблені місцевим населенням, то можна стверджувати, що через оздоровниці надходить на село щороку біля 14 млн зол. До сільських дач надходило майже стільки ж, тому можна вважати, що побічний заробіток сільського населення на терені Карпат становив 27 млн зол.

Таким чином, враховуючи, що на теренах краю було біля 150 тис. господарств, можна підрахувати, що середній дохід від приїжджих на одного господаря становив біля 180 зол. Для порівняння – 12-гектарне сільськогосподарське господарство (19 % господарств Галичини) мало дохід 261 зол. з 1 га. У залежності від величини господарства, що нараховувало 2–30 га, дохід коливався в межах 64–170 зол. з 1 га. Для порівняння зазначимо, що дохід всіх чотирьох воєводств від сільськогосподарської продукції складав понад 320 млн зол., зокрема: пшениця – 53 млн, жито – 75 млн, ячмінь – 21 млн, овес – 56 млн, картопля – 116 млн зол. Співставлення поданих вище даних підтверджує неабияке економічне значення рекреації.

З економічної точки зору рекреація та туризм на теренах Галичини заслуговувала на дбайливу опіку як зі сторони державної влади, господарського і територіального самоврядування, так і громадськості. У цій галузі господарського життя громадська ініціатива обігнала управління і державну опіку. Вже 1912 р. відбулася перша конференція в справі розвитку Закопаного і Підтатря, а наступні мали місце у 1919 і 1929 рр.¹¹ Народи з розвитку Східних Карпат відбулися в 1931 р. Від 1933 р. Відділ туризму Міністерства Комунікації Польщі розпочав скликання конференцій, присвячених туристичній економіці на терені всіх Карпат. Конференції такого спрямування відбулися у Варшаві (1933), Яремчу (1934), Віслі (1935), Криниці (1936). Від 1936 р. подібні акції проводила Спілка гірських земель через введення щорічних господарських засідань над культуральним і господарським розвитком Карпат. За ініціативою Спілки відбулися наради в Сяноку (1936), Віслі (1937) і Новому Сончі (1938). Літницьковим справам були присвячені

¹⁰ *Kawecka J.* Badania nad frekwencją kuracjuszy w uzdrowiskach wsehodnio-karpackich / *J. Kawecka* // *Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki / Prace Studium Turyzmu.* – Kraków, 1937. – № 2. – Т. 1. – S. 97–139.

¹¹ *Lenartowicz S.* Sprawy Tatr – rozwój Podhala i Zakopanego / *S. Lenartowicz, M. Orłowicz.* – Warszawa: Wyd. Min. Robót. Publ., 1930; *Leszczycki S.* Karpaty jako region letniskowy. Samorząd / *S. Leszczycki.* – Warszawa, 1937. – R. 19. – № 56. – S. 551–555.

конференції в Яремчу (1934), Віслі (1937) і Н. Сончу (1938). На тих конференціях значну увагу присвячено раціональному розвитку туристичної економіки в Карпатах.

Найбільшим лікувальним центром Гуцульщини був **Буркут**, що в околицях Гриняви. Він фактично започаткував водолікарні та стаціонарне лікування. Історія цього оздоровчого центру бере свій початок ще з XVII ст. У 1848 р. тут побудовано декілька будиночків з річною оплатою кімнат, але доставка продуктів була ускладнена. Харчування завозилося лише кіньми. Криниця була примітивною. За пляшку води платили один крейцер, за одну купіль – шість. У 1849 р. австрійські власті зруйнували п'ять будинків, щоб повстанці Угорської революції не мали змоги тут переховуватися.

Слава буркутської води ширилася, і тому 1855 р. запроєктували будівництво дороги, яке все ж не було реалізовано. 1861–1862 рр. побудовано мисливський будинок з чотирьох кімнат. Власники брали чинш за користування житлом: за сезон (два місяці) 30 гульденів, що на той час було високою платою. 1862 р. почалися роботи з упорядкування мінерального джерела. З часом санаторій розширили і 1875 р. побудували водогін. Через рік здравниця перейшла у підпорядкування уряду, а ще через чотири роки збудовано лісничівку. 1884 р. встановлено котли для підігріву води, 1889 р. – бювет. Буркутський курорт складався з восьми готельних кімнат та їдальні. В 1897 р. побудовано льодовий майданчик, стайню, приміщення для відпочинку і розваг.

У літній період тут постійно відпочивало не менше 30 осіб; за рік продавали мінеральної води на декілька тисяч гульденів. Однак кошти на утримання закладу перевищували доходи, і уряд передав лікарню в оренду. В такому стані санаторій застала Леся Українка, яка прибула сюди в 1901 р. на лікування. У 1905–1906 рр. Буркутським санаторієм зацікавився відділ польського Товариства Татранського з огляду на добру лікувальну воду, гірське положення і відповідний клімат. У 1910–1914 рр. проводилося вивчення хімічних властивостей буркутської води під керівництвом професора Краківського університету М. Сеньковського, внаслідок чого встановлено, що ця вода має більший вміст заліза та магнію, ніж вода у Криниці, а, тому, є ціннішою. Відрадным було й те, що з Ворохти до Буркута було побудовано возову дорогу.

Однак з початком Першої світової війни санаторій занепав. Після воєнних дій залишився лише один павільйон, збудований у 1882 р. Дорога була знищена, і доступ до Буркута був знову затруднений¹². Помешкання можна було замовити у заряді охорони здоров'я, який розпоряджався місцевими віллами. Ціна покою за добу складала 1,5–4 кор.; на тиждень впорядкований покій з постіллям на 2 особи коштував 10–17,5 кор. Щорічно на курорті лікувалося до 400 осіб. У будинку відпочинку діяв ресторан, кухня якого знаходилася під наглядом лікаря. Обід коштував 4, вечеря – 4,5 кор. Мінеральна вода – вуглекисла зі значним вмістом заліза (5,5 мг/дм³) вживалася для ванн і питного лікування. Ціна купелі варіювала в межах 3–12 кор. в залежності від якості надання послуг. Для пиття вживалася бутильована вода (0,58 кор. за 0,75 л) і вода безпосередньо з джерела, вартість якої входила в оплату проживання. На курорті лікували анемію, кишково-шлунковий тракт, нервові хвороби тощо. Сезон тривав з 1 червня до кінця вересня (літній сезон) та з 1 листопада до кінця березня (зимовий сезон)¹³.

¹² *Грабовецький В.* Ілюстрована історія Прикарпаття / В. Грабовецький. – 2-ге вид. доп. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2004. – Т. 3. – С. 154.

¹³ *Lewicki S.* Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowościach klimatycznych Galicji / S. Lewicki, M. Orłowicz, T. Praschil. – Lwów, 1913. – S. 36–39, 52–57.

Івоніч – курорт у Кросненському повіті. Мінеральні води були відомі ще з XVII ст. Базується на лікувальному закладі графів Залуцьких – 4 солянкових джерелах (Анни, Кароля, Гелени, Емми), що містять у лікувальних концентраціях йод і бром. На курорті було біля 1000 покоїв різного комфорту; крім цього, можна було орендувати кілька приватних пансіонатів. Заклад мав 26 корпусів, найкращими з яких були “Бельведер”, “Погонь”, “Краков’як”). Вартість перебування у 600 номерах становила 0,8–6 кор. за добу. Особливий комфорт вирізняв серед інших пансіонат “Софіївка”. Лікувальний заклад мав адміністративний будинок (т. зв. Базар) на 90 кабінетів, де розташовувалися відділи закладу, пошта і телеграф, аптека, перукарня, магазини. Харчування здійснювали три ресторани: в головному готелі, “Під скелею” та єврейський. Для послуг відпочиваючих діяли мінеральні ванни, води для пиття, інгаляційні системи, ортопедичний заклад. Мінеральну воду, окрім пиття на місці, бутлювали (до 30 тис. пляшок на рік). Крім цього, заклад випускав лікувальні солі (10 т) та луг (200 л). Лікування хворих (хвороби опорно-рухового апарату, шкіри, ЛОР-органів) здійснювали 7 докторів медицини. Сезон тривав з 1 травня до кінця вересня.

Криниця (Криниця-Здрой) – оздоровчо-купелевий курорт і водолікувальниця державної власності у Новосудетському повіті. Розташований на р. Кринічанка на висоті 590 м н.р.м. Джерела – вуглекислі карбонатно-залізисті, вуглекислі натрієво-магнієво-залізисті. Купелі – мінеральні, газовані, грязьові. Мінеральні здійснювалися у спеціальному приміщенні з 84 лазнях і 93 ваннах; газовані – в державній лазні; грязьові – в відособленому приміщенні у 27 кабінетах. Мінеральні та грязьові ванни поділялися на три класи. У червні–серпні можна було придбати білети на купелі I–II класів. Для лікування відпочиваючих були: лазні для купелей, водолікувальний заклад, фізіологічні та інгаляційні кабінети, зал лікувальної гімнастики, стежки для кліматотерапії, жентиця, кефір, молоко. На курорті 20 лікарів лікували анемію, нервові й серцево-судинні хвороби, окремі хвороби шлунка, ревматизм, безпліддя. Для послуг хворих та відпочиваючих на курорті було близько 3 тис. покоїв у державних оздоровницях та приватних віллах вартістю 60–300 корон за 6-тижневий сезон. Відпочиваючим надавалися різноманітні атракції: концерти, забави, фестини, відвідування дендрологічного парку (100 га), послуги читальні (виписувалися 60 газет і журналів на польській, українській, російській, чеській, німецькій, французькій, англійській і угорській мовах) – сезонний абонемент коштував 2,2 кор. Харчування здійснювалося як у оздоровницях, пансіонатах і віллах, так і в громадських ресторанах. Оздоровчий сезон ділився на три сезони: 1 – з 15 травня до кінця червня; 2 – від 1 липня до кінця серпня; 3 – від 1 вересня до 15 жовтня. У 1 і 3 сезони ціни були нижчими, ніж під час другого. Сезонний курортний збір становив 2–20 кор. у залежності від доходів особи. Як правило, щорічно у Криниці відпочивало та лікувалося до 12 тис. осіб, які використовували до 100 тис. мінеральних і 25 тис. грязьових купелей. Курорт випускав на продаж і понад 10 тис. пляшок мінеральної води.

Любінь Великий – курорт у Городоцькому повіті. Про лікувальні мінеральні сірководневі джерела Великого Любіня вже було відомо в XVI ст. У кінці XVI ст. поблизу від одного з джерел було споруджено водолікарню. Це стало початком розвитку курорту. Однак у 1624 р. монголо-татарські орди повністю зруйнували всі будівлі. Тривалий час лише місцеве населення використовувало мінеральні води для лікування. Тільки наприкінці XVII ст. збудували нові будинки, а ще через 100 років курорт став широко відомим і сюди на лікування почали приїжджати хворі з інших міст. Популярність курорту дедалі

зростала. Про цілющі властивості мінеральних вод писали в пресі. Наприкінці XVIII ст. для лікування вже застосовували не тільки воду мінеральних джерел, а й місцеві торфові грязі. Підприємці збудували водогрязелікарню, пансіонати і ресторани. Курорт став розважальним місцем для польської й місцевої буржуазії.

Заклад почав розвиватися до 1820 р., однак найбільший розвиток розпочався після 1902 р., коли через містечко пролягла залізниця Львів – Самбір. Кількість відвідувачів на початку XX ст. зросла до 4 тис. осіб на рік¹⁴. До цього спричинилося й відкриття оздоровниці – водолікувальниці. Основу санаторного лікування складали 5 джерел мінеральної води, які вживалися для пиття і ванн. Люблінські мінеральні води мали найбільший вміст сірки зі всіх джерел Галичини; значними були і поклади залізистих грязей. Дебіт води становив 430 т на добу; температура – +10,8 °С. До складу води входили: сульфати калію, натрію, амонію, кальцію, магнію, кремнію; хлорид натрію, карбонат заліза, азот, сірководень, фосфат кальцію тощо. Вміст сірки у Любені Великому (1,173 %) був найбільшим зі всіх мінеральних вод курортів Європи: Мегадія – 0,93; Нойдорф – 0,9; Свошовіце – 0,45; Аквісгран – 0,38; Тренчин – 0,2; Баден – 0,11. Люблінські води вживалися переважно для купелей; лише окремі хворі вживали їх внутрішньо. 1 кг лікувальних грязей містив 50 г мікроелементів та сполук. Мінеральні води та лікувальні води курорту дозволяли лікувати ревматизм, хвороби опорно-рухового апарату, нервові, ЛОР-органів та шкірні захворювання тощо. Проживати на курорті можна було у корпусах лікувального закладу, а також у приватних помешканнях. Як і на попередніх курортах, у Любені найдорожчим був 2-й сезон, коли ціни були дорожчими на 20–30 %. Загалом, 1-й сезон тривав з 10 травня до 20 червня; 2-й – з 21 червня до 20 серпня; 3-й – з 21 серпня до кінця вересня. Курортний збір становив 8 кор. Харчування здійснювали ресторани лікувального закладу, а також ресторан “У Кволікової” та єврейський ресторан.

Моршин – бальнеологічний курорт у Стрийському повіті, що розвивався на базі сірчанних і хлоридно-натрієвих мінеральних вод та лікувальних грязей. Там лікували серцево-судинні, нервові, гінекологічні, ревматичні та ін. захворювання.

Мінеральні джерела другої великої оздоровниці Прикарпаття – Моршина також відомі дуже давно. У XVI ст. на околицях Моршина було виявлено великі запаси солі. Пізніше тут з’явилися копальні, почали виварювати і продавати сіль. Та незабаром виявилось, що вона гірка і непридатна для споживання. Видобування її припинили. Понад три століття сіль, ропу й мінеральну воду підприємці використовували для лікування хворих, але, по суті, це не було науково обґрунтованим. У 1877 р., після того як через Моршин проклали залізницю, її власник Боніфаций Штіллер вмістив у газеті оголошення про те, що в Моршині відкривається кліматичний курорт для лікування хворих на туберкульоз легень. Запрошені підприємцем лікарі В. П’ясецький і С. Дзіковський організували в Моршині водолікування, відкривши лікарню на зразок зарубіжних, які на той час уже були модними і приносили господарям немалі прибутки. Відкриття такої лікарні, як і курортного сезону взагалі, мало відбутися в другій половині червня 1877 р., однак здійснилося воно лише в травні 1878 р., після того як С. Дзіковський доповів про можливості організації курорту на засіданні бальнеологічної комісії у Кракові.

¹⁴ Кланчук В. Туризм та курортне господарство Галичини. – С. 69.

1879 р. очищено і впорядковано два шахтових колодязі, названі іменами власників курорту – Б. Штіллера та його дружини: джерела “Боніфаций” і “Магдалина”. Того ж року виявлено ще одне джерело, яке давало слабомінералізовану воду. Одночасно поблизу Моршина було знайдено торфову грязь.

Курортний сезон 1880 р. відкрився в Моршині під новою назвою “Лікування мінеральними водами і грязями”. Воду мінеральних джерел почали використовувати для мінеральних ванн, а торфову грязь – для грязьових ванн та аплікацій. Моршин став бальнеологічним курортом. У 1880–1881 рр. було зроблено перші спроби використовувати воду джерела “Боніфаций” для питного лікування, а в 1883 р. воду цього джерела стали продавати в пляшках. Пізніше на курорті почали лікувати хворих у із захворюваннями органів травлення. У міжвоєнний період проживання хворих (щорічно до 700 осіб) здійснювалося в оздоровниці та приватних помешканнях (3–4 кор. за добу). Сезон тривав з 1 червня до 30 серпня. Моршинські мінеральні води мали специфічні фізико-хімічні особливості. Хімічний склад вод (джерело Боніфаций) наступний (у грамах на літр): сульфат натрію – 28,4; сульфат калію – 5,9; сульфат магнію – 6,08; сульфат кальцію – 1,08; хлорид натрію – 12,3; хлорид калію – 5,77; хлорид магнію – 10,18; бромат магнію – 0,004; силікат натрію – 0,51; органіка – 0,06.

Для порівняння, наведемо дані з найвідоміших курортів такого типу у світі (табл. 3). Звідси видно, що Моршинська вода перевершує всі відомі бальнеологічні курорти світу за вмістом мінеральних речовин. Моршинська сіль мала всі типові складові карлсбадської лікувальної солі.

Таблиця 3

Хімічний склад мінеральних вод окремих курортів світу

Складники	Фрідріхсгаль	Кісінжеп Біттерквель	Мергентгельм	Моршин
Хлорид натрію	7,956	7,95	16,138	12,297
Хлорид калію	–	–	–	5,767
Хлорид магнію	3,939	–	–	10,132
Сульфат натрію	6,056	6,05	6,676	28,46
Сульфат калію	0,198	–	–	5,9
Сульфат магнію	5,15	5,4	5,437	6,081
Сульфат кальцію	1,346	–	1,33	1,084
Разом:	25,294	25,29	31,157	70,287

Ще в XVI ст. було відомо і про природні лікувальні фактори курорту *Немирів*; уже тоді місцеве населення використовувало мінеральну воду з лікувальною метою. Однак лише на початку XIX ст. на місці кількох мінеральних джерел підприємці збудували примітивну водолікарню і невеликий готель. Для лікування застосовували воду, не знаючи ні її хімічного складу, ні цілющих властивостей. Перші аналізи мінеральної води Немирівських джерел були проведені в 1834 р., але курорт став відомим лише в 1912 р. 1926 р. облагороджено три джерела мінеральної води: “Марія”, “Анна”, “Броніслава” та проведено їх хімічний аналіз¹⁵.

¹⁵ Lewicki S. Przewodnik po zdrojowiskach... – S. 119–128.

Одночасно збудовано декілька вілл (“Під дубом”, “Під шишкою”); 1907 р. – купелевий заклад на 21 ванну I–III класів; 1908 р. – сучасну (на той час – В. К.) віллу “Девайтіс” на 30 покоїв. Окрім оздоровниці, проживання було можливим у 10 віллах (добова вартість – 1–3 кор.). Щосезону відпочивало до 700 осіб, які лікувалися ваннами та питтям води; використовувалися й лікувальні грязі.

На курорті після 1912 р. різко зросла кількість ванн, які відповідали найновішим вимогам того часу. Функціонували: герметична нагрівальня сірчаної води, водолікувальниця, пристрої для сонячних ванн та купання, кабінки з гарячим повітрям і паром з сірчаної води, електролікування, масажі тощо. Купелі застосовували з 18 до 20 год. В I (15 травня – 1 липня) та III (вересень) сезонах вони коштували: I класу – 2,0 кор., II класу – 1,2 та III класу – 0,8 кор.; в головному II сезоні (1 липня – 1 вересня) вартість дещо зростала, відповідно, 2,0, 1,5 та 1,0 кор. Лікувальна дія мінеральних вод сприяла лікуванню ревматизму, артрити, шкірних, нервових і гінекологічних захворювань. Лікарські послуги надавав доктор медицини Б. Павлюк. Для послуг хворих була й аптека. Слід зазначити, що у Немирові, як ніде інде, не справлявся курортний збір. Перша світова війна припинила розвиток курорту. В 1926 р. тут розпочалося будівництво приватних дач і пансіонатів. Лікування проводили приватні лікарі, і воно було недоступним для широких верств населення.

Датою офіційного заснування бальнеологічного курорту у **Трускавці** вважається 1827 р., коли там було споруджене приміщення на вісім ванн. Хоча лікувальні властивості трускавецьких вод були відомі давно, уперше їх описав королівський лікар В. Вічко в 1578 р. Г. Жончинськи, автор підручника “Гісторія натуральна”, що був виданий у 1721 р., вказав, що в Трускавці й інших селах Дрогобиччини добували нафту, а воду, що її супроводжує, селяни пили для лікування багатьох хвороб. Перші серйозні роботи було проведено німецькими вченими Н. Фіхтелем і Б. Хаке. Кількість приїжджаючих на лікування швидко зростала. З’явилися перші наукові статті про цілющий вплив місцевих вод на організм людини, будувалися пансіонати, 1843 р. побудовано першу грязелікарню¹⁶.

Гонитва за наживою змушувала приватних підприємців вести подальші пошуки мінеральних вод. У 1833 р. було відкрито соляно-гірке джерело “Марія”, дещо пізніше – джерела “Нафтуса”, “Софія” та ін. До того часу відносяться описи курорту та його вод, зроблені хіміком і аптекарем Т. Торосевичем, письмові повідомлення лікарів Мачека (1836), Коха (1842) та Унгера (1843) про лікувальну дію трускавецьких мінеральних вод.

На початку 1870-х рр. курорт Трускавець передано в оренду акціонерному товариству, а потім продано приватним особам. У 1892 р. побудоване приміщення для інгаляцій системи Вашмута. І цим Трускавець став на рівень таких курортів європейського значення, як Рихенгаль і Вісбаден. Будувалися готелі, вілли, пансіонати. У 1900 р. відкрито пам’ятник А. Міцкевичу. Розросталася інфраструктура, побудовано нову водолікарню, прокладено окружну дорогу. З 1911 р. курорт перебував у віданні комерційного акціонерного товариства (голова – Раймонд Ярош), яке починає його європеїзацію. Першим кроком була електрифікація Трускавця – за допомогою електрики освітлювалися не тільки курортні приміщення і приватні вілли, але й вулиці і територія парку. Ще в 1909 р. побудовано залізницю з маленькою станцією, а вже в

¹⁶ Див.: *Клатчук В.* Туризм та курортне господарство Галичини. – С. 85.

1912 р. побудовано новий вокзал. Трускавець був безпосередньо зв'язаний залізницею як зі Львовом, так і з Віднем, Краковом, Познанню, Прагою, Варшавою, Берліном. У 1913 р. за великі успіхи, досягнуті в розвитку курорту – його лікувальної бази, благоустрою і будівництва Трускавець був нагороджений Великою золотою медаллю. А темпи змін були дійсно високими. Той, хто пропустив кілька сезонів, приїхавши в Трускавець уже його не впізнавав. На Помярках було оснащено за всіма європейськими стандартами купальне озеро, побудовано корти, спортивні майданчики. Береги озера були посипані золотавим морським піском.

У довоєнний період на курорті для послуг хворих та відпочиваючих було понад 1500 покоїв, насамперед у бальнеологічному закладі, (готель, “Ядвинівка”, “Лазенки”), кількадесятьох віллах і приватних садибах. З вілл особливим комфортом вирізнялися: “Аркадія”, “Тражина”, “Яніна”, “Марійовка”, “Марія Гелена”, “Матка Боска”, “Ольга”, “Сариуш”, “Світезянка”, “Засіч”, “Софія” та ін. ціни за проживання коливалися в межах 1–7 кор./добу. Власне лікувальний заклад займав 3 приміщення (окремі споруди), де розміщалися 120 кабінок (для прийому мінеральних і грязьових ванн трьох класів). Послуги харчування здійснювали 2 лікарняні ресторани, кондитерська, пекарня, їдальні 2 пансіонатів, декілька єврейських ресторанів, продуктові крамниці, бойня та цех з виробництва м'ясних та ковбасних виробів. Лікування базувалося на мінеральних водах 8 експлуатаційних джерел, з яких половина – для ванн (“Сировиця”, “На Помярках”, “Едвард”, “На Липках”), інша половина – для пиття (“Марія”, “Софія”, “Броніслава”, “Нафтуса” – унікальна за своїми властивостями та хімічним складом). Біля Трускавця розвідані й значні запаси сульфідно-залізистих лікувальних грязей.

На курорті практикували 6 докторів медицини та діяла філія аптеки Е. Сафріна з Дрогобича. Лікуванню підлягали: анемія, кишково-шлунковий тракт, ревматизм, легеневі хвороби, астма, хвороби серцево-судинної системи, нирок, геморої, невралгія, ішіас, гінекологічні хвороби.

Оздоровчий сезон поділявся на три сезони: I – з 15 травня до 30 червня; II – з 1 липня до кінця серпня; III – вересень. Курортний збір становив 12 кор. з особи. Відвідувачі курорту могли здійснювати численні подорожі цікавими місцями Дрогобиччини.

Під час Першої світової війни курортне будівництво не велося. З 1921 до 1939 р. у Трускавці було збудовано бальнеолікарню, бювети і павільйони мінеральних джерел, приватні готелі та пансіонати, 17 серпня 1929 р. освячено і відкрито музей природних наук. Через відсутність лікарів курорт працював тільки в літній сезон, і тільки з 1935 р. почав діяти цілорічно. Про розвиток же курорту свідчать цифри. Якщо в 1923 р. було 6080 відпочиваючих, то в 1927 їх кількість різко зросла до 12633 осіб. У 1931 р. відпочивало 14659, а в 1933 р. – понад 17 тис. осіб. Це, відповідно, вимагало нового будівництва. Одним із шедеврів Трускавця стала побудована у 1928 р. вілла “Гопляна”, яка була виконана в традиційному закопанському стилі, що був на той час дуже популярним у Польщі. У цій дивовижній будівлі Яроші приймали в 1930-х рр. посла США в Польщі, президентів Туреччини та Естонії, багатьох інших почесних гостей. Після смерті Раймонда Яроша у 1936 р. курортом керував його син Роман аж до вересня 1939 р.¹⁷

¹⁷ Курорты: Энциклопедический словарь / [гл. ред. Е. Чазов]. – Москва: Советская энциклопедия, 1983. – С. 348.

Цілющі мінеральні води і грязі курорту *Черче* відомі з XIX ст. Спочатку їх використовували монахи для “чудесних” зцілень. Пізніше сюди почали прибувати хворі з усієї Австро-Угорщини. Організованого лікування в Черче, звичайно, у ті часи не було. Воду застосовували емпірично. До офіційного відкриття (1928) курорт не був упорядкований через відсутність коштів у його засновників – членів сільської общини на паях. У 1929 р. члени курортної общини (товариства) після одержання банківської позики організували акціонерне товариство “Мінеральне джерело Черче”. З того часу курорт почали впорядковувати. Оздоровниця працювала сезонно з травня до жовтня.

Щавниця – кліматичний і бальнеологічний курорт у повіті Новий Тарг. Проживання на курорті можливе у трьох готелях (“Марта”, “Польський”, “Палац”) понад 100 віллах і приватних будинках, що загалом мали близько 1000 покоїв. У лікувальному закладі було 60 комфортних умебльованих покоїв для хворих. Ціни у всіх закладах тимчасового проживання становили 1,2–8,0 кор./добу (+ постіль – 0,3 кор.). У пансіонатах добова ціна складала 5–10 кор., замовлення місць для проживання можна було здійснити безпосередньо через інформаційне бюро лікувального закладу чи через Оздоровчу комісію, яка працювала на курорті. Послуги харчування надавали численні ресторани (в т.ч. з єврейською кухнею), де на повний пансіон діяли знижки до 30 %.

Лікування та оздоровлення здійснювалося мінеральними водами 7 вуглекислих джерел у вигляді пиття та інгаляцій. Широко відомими були джерела “Йозефіна”, “Магдалена”, “Стефана” та “Шимона”. Окрім них, експлуатувалися й джерела “Валерія”, “Ванда”, “Ян”. Щавницькі води мали вміст радіоактивних елементів. Окрім корисних мікроелементів, у водах були й шкідливі домішки, насамперед вуглекислий бор, солі рубідію, марганцю, цезію та ін. води джерел “Стефан” і “Шимон” містили сліди сірководню. Як видно з вищенаведеної таблиці, найцілющішою щавницькою водою була вода з джерела “Магдалена”, яка містила близько 5 г/л хлориду натрію та 7,2 г/л карбонату натрію. Дещо меншими цілющими властивостями володіло джерело “Йозефіна”. За показника хлоридів окремих елементів джерело “Ванда” переважало такі всесвітньо відомі курорти, як “Томбург”, “Кіссінжер-Ракоші”, “Кроненквелле”, “Вільгельмсквелле” та ін. На курорті практикували 11 докторів медицини; діяли: інгаляційний та солянковий заклади, водолікувальниця, пристосування для купання у ріці Дунаєць, аптека. Для послуг хворих привозили свіжі продукти: кефір, молоко, жентицю, козяче молоко.

Курорт Щавниця заслуговує на окрему увагу щодо свого розташування у долині р. Дунаєць на схилах г. Бриярки, де розташовані комфортні вілли і пансіонати: “Марія” (15 покоїв; їдальня на 100 осіб), “Богуслава” (15 покоїв), “Йозефівка” (12 покоїв), “Міцкевич” (30 покоїв), “Заклад водолікувальний” (26 покоїв) та ін. Ціни за проживання з повним пансіоном складають 10 кор./добу, під час I та III сезону існувала 10 % скидка. Курорт щорічно відвідували близько 30 тис. осіб як з Галичини, так із-за кордону.

Майже 2/3 відвідувачів було з Галичини; п’яту частину становили гості з підросійської Польщі; на гостей з-поза меж Австро-Угорщини приходилося лише 0,64 %. Незначний процент складала й відвідувачі з інших регіонів монархії. На курорті лікували захворювання носа, горла, трахей, шлунка, підшлункової залози, жовчокам’яну хворобу, хвороби нирок і сечовивідних шляхів, анемію, неврастенію, окремі хвороби серця та нервової системи. I сезон тривав з 20 травня до 20 червня; II – з 20 червня до 20 серпня; III – з 20 серпня до 20 вересня. Курортна плата складала: з дорослих за перебування понад 3 дні – 12 кор.; з дітей віком 10–14 років – 8 кор. Від курортного збору звільнялися: практикуючі вільнонаймані лікарі з членами родин;

військовослужбовці (до звання капітан); учителі державних шкіл, що мали страхівку; діти до 10 років; малозабезпечені громадяни Австро-Угорщини, що мали відповідне свідоцтво (лише у I та III сезони).

Розвиток курортництва в околицях Яремчі. Упродовж XIX ст. чисельність населення в околицях Яремчі значно зросла, що було викликано кількома обставинами – чудові гірські краєвиди, водоспади, скелі, досить родючі (як для гір) ділянки землі тощо. Саме це та будівництво у 1893–1894 рр. залізниці Станиславів – Ясіня сприяли розвитку організованого туризму. У 1894–1907 рр. в Яремчі побудували 70 вілл, на котрі затратили майже 500 тис. корон польські та єврейські урядовці, купці, промисловці.

25 серпня 1896 р. польське населення утворило “Клуб яремчанський”, метою якого стало створення умов, які б привертали увагу відпочиваючих, а також добитися, нарешті, від’єднання Яремчі від Дори. В інтересах відпочиваючих побудували стежку вздовж Пруту, східці до водоспаду, орендували у лісництві ділянку лісу й зробили стежки для відпочинку туристів. Для рибалок “Клуб яремчанський” орендував на Пруті ділянки для вилову риби. Для відпочиваючих влаштовували свята, концерти, ігри тощо. Під час літнього сезону 1897 р. з 1 червня відкрито поштову контору. У 1905–1906 рр. в Яремчі відпочивало за сезон 1500 чоловік, що приносило власникам вілл до 200 тис. корон щорічно (затрати на будівництво вілл окупувались протягом 3–5 років).

У 1907 р. вперше випущено путівник по Яремчі. Відпочиваючим дозволяли прогулюватися спеціально виділеними стежками у лісі над водоспадом. Це коштувало дві корони за сезон, а утримання у пансіонатах з кухнею – шість корон за добу. За організацію свят та торгові послуги “Клуб яремчанський” щорічно отримував близько двох тис. корон.

До кінця липня 1912 р. в Яремчі відпочивало 2403 осіб, у Делятині – 551. У Дорі у 1923 р. діяли пансіонати “Олена”, “Теренія”, вілли Рома та Юри. На Яблуніцькому перевалі для туристів відкрили притулок, аналогічний діяв біля вершини г. Хом’як. У 1923–1926 рр. у Дорі відпочивало 7700 осіб, у Яремчі – 12327, Ямній – 3900, Микуличині – 6150, Татарові – 3350 та у Ворохті – 4140 осіб. Кількість рекреантів щороку збільшувалася. У 1934 р. у 110 пансіонатах, які були в яремчанській околиці, відпочивало 18 тис. осіб. Це принесло власникам 837 тис. 266 зол. У двох купелевих закладах Делятина працювало 10 медичних працівників, що здійснили біля 20 тис. процедур. Кожен пансіон мав чудову рекламу, яка привертала увагу відпочиваючих. У Ворохті та Яремчі в 1934–1936 рр. згадувалися кліматичні комісії, що мали в 1934–1935 та 1935–1936 рр., відповідно, 34035 і 37905 та 19560 і 17410 зол. доходів¹⁸.

¹⁸ *Gąsiorowski H. Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. – Lwów; Warszawa, 1933. – Т. 1. – Cz. 1: Bieszczady. – S. 75; Krótki przewodnik po Huculszczyźnie. – Warszawa, 1933. – S. 56–57; ДАІФО. – Ф. 58 (Циркуляри Міністерства фінансів і Станиславівської фінансової палати, зведення фінансових управлінь про стан промисловості і сільського господарства, акти перевірки роботи фінансових управлінь, листування з фінансовими управліннями про обкладання податками і списання недоїмок по податках. Бюджети. Відомості на видачу зарплати, 1913–1939). – Оп. 1. – Од. зб. 81 (Протокол виробничої наради начальників фінансових управлінь Станиславівського воеводства, яке відбулося 24–25 березня 1935 р., 1936). – Арк. 17–18; *Gazeta Lwowska. – 1907. – 6 sierpnia; Sprawozdanie o stanie zdrowotnym Rzeczypospolitej Polskiej. – 1926. – S. 64–66; Sprawozdanie wojewody stanislawowskiego za rok 1935/1936. – S. 38.**

Загалом, можна стверджувати, що найбільшого розвитку курортна справа Галичини досягла у міжвоєнний період XX ст. Саме в той період там діяли десятки великих курортів та курортних місцевостей. Окрім бальнеологічних оздоровниць, діяли десятки пансіонатів з лікуванням, будинків відпочинку та приватних вілл. У курортних місцевостях щорічно оздоровлювалися понад 100 тис. осіб, та ще більша кількість займалася гірською туристикою.

Владимир Клапчук. Развитие курортного дела Галичины (конец XIX – первой трети XX века)

Санаторно-курортное дело в Галичине было начато в конце XVI века, но к концу XIX века оно не набрало массового характера из-за низкого уровня сферы услуг, неудовлетворительное состояние дорог, низкий уровень культуры обслуживающего персонала. Со временем у местностях с минеральными водами умелые предприниматели строили водолечебницы, небольшие летние домики санаторного типа и сдавали их за определенную плату. Мощное развитие курортное дело набрало в последней четверти XIX – первой трети XX века. В Галичине в 1930-х годах существовало много климатических и бальнеологических курортов, которые входили в список наилучших в Польше.

Ключевые слова: курорт, минеральные воды, санаторий, Галичина.

Volodymyr Klapchuk. Health resort industry of Galicia

Treatment at health resorts in Galicia began in the late XVIth century, but till the end of the XIXth century it did not become popular due to a low service level, a bad road condition and a poor culture of maintenance staff. With the lapse of time smart businessmen and moneylenders built in the areas with mineral water spa health resorts, small summer houses of sanatorium type and rented them for a fee. On the territory of the mountainous part of Galicia more than 500 mineral springs were found, including 176 in Stanislaviv Voivodeship, 151 – in Lviv Voivodeship and 139 – in Kraków Voivodeship; much less mineral springs were in Ternopil Voivodeship and Silesian Voivodeship. A strong development of the hospitality industry began in the last quarter of the XIXth – the first third of the XXth century. In the 1930s there were 95 health resorts in Galicia, 10 climatic health resorts and spa health resorts were included in the list of the best ones in Poland. There were health resorts of national importance: 2 health resorts – Krynytsia and Burkut; 8 private health resorts – Rabka, Svoshovytsi, Schavvnytsia, Zhehistiv, Ivonich, Rymaniv, Truskavets, Morshyn; 4 commercial health resorts – Krostenko, Mushyna, Pivnichna, Vysova; 3 climatic stations – Yaremche, Zakopane, Vorokhta; 21 small private health resorts and 24 climatic commercial stations. The affairs of health resort industry were managed by the Union of Polish health resorts. Recreation areas were united into three unions: the Union of summer resort counties and the gmina of Kraków Voivodeship, Intercommunal Union of county cottages and health resorts of Stanislaviv Voivodeship “The Eastern Carpathians”, the Union of summer tourism counties “Bieszczady” and the gmina of Lviv Voivodeship. Every year about 350 thousand people were treated and over 1 million people were on holiday on the territory of the mountainous part of Galicia.

Key words: health resort, mineral water, sanatorium, Galicia.